

PEDAGOGIK MAHORAT

6
2022

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	<i>AXMEDOV Anvar Diyor o'g'li</i>	Zamonaviy dunyoda yoshlarni internet tahdidlaridan himoya qilishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari (Kiberbulling)	7
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	<i>DAVRANOVA Gulbahor Numondjonovna</i>	Ta'lim sifatini oshirishda axborot texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati	10
3.	<i>XUDOYBERDIYEV Iskandar Boymurodovich, G'ULOMOV Jobirbek G'iyos o'g'li</i>	Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlarini tashkil etish modellari	18
4.	<i>OLIMOV Laziz Yarashovich</i>	Sud psixolog ekspertining sohaga oid bilimdonligigni rivojlantirish omillari	23
5.	<i>АХМАДОВ Назир Рахматович</i>	Социально-психологические механизмы развития адаптационных процессов у дезадаптированных подростков	30
6.	<i>ЖУМАЕВ Улугбек Сатторович</i>	Талабаларда фидойлик мотивларини психодиагностик усуллар орқали аниқлаш методикаси ва унинг ижтимоий психологик аҳамияти	35
7.	<i>ОСТАНОВ Шухрат Шарифович</i>	Креативлик хусусиятлари намоён бўлишининг ўзига хос психологик жиҳатлари	40
8.	<i>РУСТАМОВ Шавкат Шухратович</i>	Структура математических способностей практических психологов	44
9.	<i>САИДОВ Азамат Исмоилович</i>	Оилада ёшларнинг соғлом турмуш тарзи тўғрисидаги тасаввурлари шаклланишининг мотивацион асослари	49
10.	<i>СУЛТАНОВА Шахноза Мирхалишловна</i>	Ўқувчиларда эмоционал зўриқиш намоён бўлишига таъсир этувчи психологик омиллар	53
11.	<i>УМУРЗАКОВА Дилфуза Илхомовна</i>	Узлуксиз таълимда ижтимоий компонентларнинг ривожлантириш (Soft skills)ни қўллаш мисолида	57
12.	<i>ҲАКИМОВА Наргиза Супхоновна</i>	Тарбия дарсларида ўқувчиларда ижтимоий-ҳуқуқий компетенцияларни шакллантириш методикаси	62
13.	<i>ШАВКАТОВА Дилбар Шавкатовна</i>	Бўлажак ўқитувчиларни касбий ўз-ўзини такомиллаштириш тизими	69
14.	<i>ЭЛОВ Зиёдулло Сатторович</i>	Девиант хулқ – атворли ўсмирларда кузатиладиган психологик ўзгаришларининг ёш билан боғлиқ хусусиятлари (Вояга етмаганларга ижтимоий ҳимоя кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида)	72
15.	<i>МУРОДОВА Раъно Бурановна, ЭШАНКУЛОВ Хамза Илхомович</i>	Information and communication means used in the organization of distance education	76
16.	<i>YULDASHOVA Shahlo Toyirovna</i>	Oliy ta'lim muassasalarida o'qitish usullari	80
17.	<i>ШАРАФУТДИНОВА Хадичахон Гулямутдиновна</i>	Оилавий муносабатлар деструкциясини бартараф этишда миллий кадриятларнинг ўрни ва роли	84

18.	<i>A'ZAMOVA Maxliyo Abduraximovna</i>	Masofaviy ta'limni shakllantirishning psixologik asoslari	89
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM			
19.	<i>JUMANOVA Nasiba Sherbaevna</i>	Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy munosabatlarni shakllantirishning psixologik jihatlari	94
20.	TEMIROVA Kumushoy Sadriddinovna	Boshlang'ich sinf o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish	98
21.	БЕРДИЕВА Мухаббат Мейлиевна	Мактабгача ёшдаги болалар интеллектуал ривожланишининг омиллари	105
FILOLOGIYA VA TILLARNI O'QITISH			
22.	<i>ASHUROVA Dildora Gafurovna</i>	Chet tilini o'qitish jarayonida ijtimoiy va hamkorlikda o'rganish strategiyalarining ahamiyati	110
23.	<i>КУШИЕВА Нодира Хабибжоновна</i>	Мактабгача, умумий ўрта махсус таълим тизимида инглиз тили ўқитиш методикаси	114
24.	<i>SAIDOVA Nodira Mustakimovna</i>	Immanent va kontekstli yondashuv asosida sinfdan tashqari adabiyot darslarini loyihalashtirishning samaradorlik natijalari	118
25.	<i>АЛИМОВА Камола Хужагелдиевна</i>	Матрни тушуниш жараёнига таъсир қиладиган психолінгвистик омиллар	121
ANIQ VA TABIIY FANLARNI O'QITISH			
26.	<i>AMINOV Alijon Axtamovich</i>	Fizika fanini o'qitishda nanotexnologiyalarning qo'llanilishiga oid kompetensiyalarni shakllantirish	124
27.	<i>JO'LLIYEV Asliddin Normengli o'g'li, BOZOROV Erkin Xojiyevich</i>	Neytronlar fizikasi fanini o'qitishda pedagogik ta'lim klasteri metodidan foydalanishga doir tavsiyalar	131
28.	<i>MANSUROV Zuhridin Halilillayevich</i>	“Qurilish chizmachiligi” fanida talabalarning bilimni oshirishda grafik dasturlardan foydalanish metodikasi	135
29.	<i>БЕКМАНОВА Гулбахар Бегдуллаевна</i>	Олий таълим муассасаларида кимё фанини ўқитиш самарадорлигини оширишнинг муҳим шартлари	140
30.	ҚАҲОРОВ Мадамин Абдунабиевич	Кимё фанини ўқитишда мобил дастурий иловалардан фойдаланиш	144
IQTISODIY TA'LIM VA TARBIYA			
31.	<i>САИДКУЛОВА Фирюза Фармоновна</i>	Необходимость развития экономической компетентности у студентов	148
TA'LIM MENEJMENTI			
32.	<i>БАЙБАЕВА Мухайё Худайбергановна</i>	Таълим муассасаси раҳбарларининг бошқарув фаолиятида касбий ижодкорлигини ривожлантиришнинг акмеологик хусусиятлари	153
33.	<i>УТАМУРАДОВА Гулчехра Норбоевна</i>	Таълим менежментида шахс компетентлигининг ижтимоий психологик жиҳатларининг педагогик муносабатлари	157
PEDAGOGIK TA'LIMOTLAR TARIXI			
34.	<i>НУСРАТОВ Анвар Нейматжонович</i>	XVI-XVII асрларда Бухоро хонлигида илм-фан ва педагогик фикрлар тараккиёти	161

ЭЛОВ Зиёдулло Сатторович

Бухоро давлат университети
Психология ва социология кафедраси ўқитувчиси,
Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

**ДЕВИАНТ ХУЛҚ – АТВОРЛИ ЎСМИРЛАРДА КУЗАТИЛАДИГАН ПСИХОЛОГИК
ЎЗГАРИШЛАРИНИНГ ЁШ БИЛАН БОҒЛИҚ ХУСУСИЯТЛАРИ**
(Вояга етмаганларга ижтимоий ҳимоя кўрсатиш маркази тарбияланувчилари мисолида)

Мақолада девиант хулқ-атвори ўсмир шахсида кузатиладиган айрим психологик ўзгаришларнинг унинг ёши даври билан боғлиқ хусусиятларига тўхталиб ўтилган. Шунингдек, бугунги жамиятда, тарбияси оғир ўсмирлар муаммоси ва унинг ўзига хос хусусиятлари, девиант хулқ юзага келишининг айрим психологик сабабларига тўхталиб ўтилган бўлиб, ушбу муаммонинг илмий адабиётларда ўрганилиши жараёнида ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, мақолада девиант хулқ шаклланиши жараёнида ўсмир хулқ-атворида ўз жонига қасд қилиши сабаблари ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: девиант, ирсий, биологик, ижтимоий, тарбияси оғир, шахс, туғма касалликлар, инстинкт.

**ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ,
НАБЛЮДАЕМЫХ У ПОДРОСТКОВ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ**
(На примере воспитанников центра социальной защиты несовершеннолетних)

В статье акцентируется внимание на возрастных особенностях некоторых психологических изменений, наблюдаемых у подростка с девиантным поведением. Также была затронута проблема подростков с трудным воспитанием и ее специфические особенности, некоторые психологические причины возникновения девиантного поведения в современном обществе, обсуждены процессы изучения данной проблемы в научной литературе. В статье также рассматриваются причины суицидального поведения подростков в период формирования девиантного поведения.

Ключевые слова: девиантный, наследственный, биологический, социальный, тяжелое воспитание, личность, врожденные заболевания, инстинкт

**DEVIANT BEHAVIOR - AGE-RELATED CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGICAL
CHANGES OBSERVED IN DEVIANT ADOLESCENTS**
(In the example of students of the center for social protection for minors)

The article focuses on the age-related characteristics of some psychological changes observed in an adolescent with deviant behavior. Also, the problem of teenagers with difficult upbringing and its specific characteristics, some psychological reasons for the emergence of deviant behavior were touched upon in today's society, and the processes of studying this problem in scientific literature were discussed. The article also discusses the causes of suicide in adolescent behavior during the formation of deviant behavior.

Keywords: deviant, hereditary, biological, social, difficult upbringing, personality, congenital diseases, instinct,

Кириш: Инсоният XXI асрда коинот ва табиат билан яхлит эканини янада кучлироқ ҳис этди. Цивилизация ривожланган сари инсоният тафаккуридаги ёндашув яққол кўзга ташланмоқда ва гуманистик ғояларнинг ҳимояга муҳтожлиги сезилмоқда.

Глобаллашув оқибатида турли маънавий таҳдидлар пайдо бўлдики, улар инсоният хавфсизлигини, давлатларнинг миллий манфаатларини, келгуси авлодларнинг барқарор келажagini таъминлаш йўлидаги жиддий хатарга айланди. Бугун ер юзида сиёсий, иқтисодий, ижтимоий мақсадлар кўзланган ана шундай уринишлар натижасида катта маънавий йўқотишлар юз бераётгани, миллатларнинг асрий кадриятлари, миллий тафаккури ва яшаш тарзи издан чиқаётгани, маънавияти жиддий хавф остида қолаётганини кузатиш мумкин.

Маънавий таҳдидлар – бу инсонларнинг маънавий олами, руҳиятини издан чиқаришга қаратилган турли шаклдаги ғоявий, мафкуравий, ахборот хуружларидир.

Маънавий таҳдиднинг ёрқин кўриниши оммавий маданиятдир. Ҳозирги даврга келиб оммавий маданият миллий давлатчилик тизимларига жиддий хавф сола бошлади. Инсонни маънавий юксалтирадиган ҳақиқий маънавиятдан фарқли равишда оммавий маданият шахснинг интеллектуал, эстетик, ахлоқий деградациясини кучайтиради.

Оммавий маданиятнинг қуйидаги ижтимоий шакллари мавжуд: индивидуализм, шахсий манфаатларни ҳар нарсадан устун қўйиш, эгоцентризм, эркин муҳаббат ғояси, зўравонликка асосланган компьютер ўйинлари, тижорат кинофильмлари, эстетик савияси паст бўлган, маънавий озик бермайдиган бадиий асарлар, жамият анъаналарига зид равишда либослар кийиш, пирсинг, татуаж, хорижда ишлаб чиқарилган миллий табиатимизга ёт бўлган кўғирчоқлар, ўйинчоқлар ва бошқалар. Ёшлар орасида кенг тарқалаётган хиппи, эмо, гот, неофашизм каби субмаданият турлари ҳам оммавий маданиятнинг салбий кўринишидир.

Ахлоқсизликни маданият деб билиш, асл маънавий қадриятларни менсимасликнинг бундай ҳолатлари ёшлар тарбиясига катта хавф солмоқда. Шунинг учун ҳам миллий ғоялар, ҳақиқий қадриятлар тизимини ривожлантириш мақсадга мувофиқ.

Маълумки, шахс маънавий камолотида оилавий тарбиянинг ўрни бекиёс. Оиланинг болаларга тарбиявий таъсир доираси ижтимоий таъсир доираси жуда муҳим ҳисобланади. Бироқ, кейинги пайтда оилада фарзандлар тарбиясида, уларни камол топтиришда бир қатор муаммоларга дуч келинмоқда. Ота-оналар ва фарзандлар ўртасидаги салбий муносабатлар болаларда хулқ оғиши ҳамда психосоматик касалликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин.

Шахснинг оғишган хулқи ёки девиант ахлоқ (*deviatio* – латинча “оғишмоқ”) – бу умумий қабул қилинган ёки расман ўрнатилган ижтимоий меъёрларга мос тушмайдиган ахлоқ шаклидир.

Айнан мана шундай таъсирлар жараёни, бугун жамиятда тарбияси оғир ўсмирлар муаммосини келтириб чиқараётганлиги бу психологик тадқиқотлар самарасини янада оширади.

Тарбияси оғир болалар муоммоси азалдан энг долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Бу муаммонинг юзага келиш сабабларини чуқур таҳлил қилар эканмиз, энг аввало, туғилган боланинг уни дунёга келтирган шахсларнинг кимлиги, иккинчидан, у қандай ижтимоий муҳитда туғилиб вояга етиб, улғаётганлигига эътиборни қаратишимиз лозимдир.

Адабиётлар таҳлили ва мулоҳазалар: Собиқ Иттифоқ даврида шахс хулқ-атворида ирсий омиллар ва унинг табиий хусусиятларини таъсир қилиши ҳақидаги қарашлар инкор этилар эди. Бироқ, Н.П.Дубинин, В.П.Эфроимсон, Н.С.Канстонистов, Б.Ф.Сергеев ва бошқа генетикларнинг билдиришича, шахснинг генетик хусусиятлари, ундаги баъзи туғма касалликлар ва хусусиятлар ҳам шахс хулқ-атворининг шаклланишига бевосита ва билвосита таъсир этилишини эътироф этганлар. Кўпчиликнинг фикрига қараганда охириги пайтларда тарбияси оғир болалар билан боғлиқ муаммоларнинг тез-тез учраб туриши ва улар сонининг кескин ошганлиги таъкидланади. Шунингдек, бу муаммони бир қанча ташқи сабабларга боғлаш мумкин, яъни, ҳозирги вақтда ахборот оқимининг юқорилиги (узлуксиз телевизор кўриш, компьютердаги ҳар хил ўйинлар эпизотларига тақлид қилиш, интернет тизимидаги норасмий сайтлар орқали ҳар хил номақбул ахборотларни ўзлаштириши) ёки катталарнинг эътиборидан четда бўлиши, оиладаги кризис ва бошқалар.

Бу омилларни инкор этмаган ҳолда, мазкур муаммонинг туб сабабларини боланинг психик тараққиётдан қидириш лозим. Ҳеч кимга сир эмаски бугунги кун болалари ўзларининг йигирма йил олдинги тенгдошларидан фарқ қилишади. Ҳозирги ёшлар тез таъсирланувчан, мустақилликка мойиллиги юқорилиги ва шу билан бирга нисбатан бефарқ, ўз вақтларини мазмунли ижтимоий фойдали фаолиятга сарфлагилари келмайди. Ваҳоланки, инсон табитан ўзига хос осон ва кўнгил очар машғулотларга мойил бўлади. Инсон хулқ-атвори таркибининг аксарияти табиий инстинктлари тазийки остида бўлишини инобатга олиниши керак. Ушбу тазийқларни тўғри мувофиқлаштириш инсондан иродавийликни талаб қилади. Бу ҳолатни замонавий техниканинг ривожланганлиги таъсири деб ҳам изоҳлаш мумкин.

Кўпчилик ҳолларда болаларда бу ўзгаришларга эътиборсизлик ва бефарқлик уларнинг хулқ-атворида салбий оғишларининг бошланғич сабаби ва асоси бўлиши мумкин.

Инсоннинг табиатини ўзгартирадиган, унинг шахсини таркиб топишига таъсир қиладиган куч ижтимоий омиллар ёки бошқачароқ қилиб айтганда, жамият ишлаб чиқариш кучлари, ҳамда ишлаб чиқариш муносабатларининг ўсиши ва ўзгаришидир. Бундан ташқари яна инсон шахсининг таркиб топишига таъсир қилувчи кучли омил – инсон орттирган тажрибаларнинг тарбия воситаси орқали болаларга берилишидир. Шундай қилиб, инсон шахси жуда мураккаб психологик категория бўлиб, у кишининг индивидуал ҳаёти давомида маълум омилларнинг таъсири остида секин-аста таркиб топади. Илмий манбаларга қараганда инсон шахси учта факторлар таъсирида таркиб топади. Улардан биринчиси одам туғилиб ўсадиган ташқи ижтимоий муҳитнинг таъсири бўлса, иккинчиси одамга

узоқ муддат давомида системали бериладиган ижтимоий таълим-тарбиянинг таъсиридир ва ниҳоят, учинчиси одамга наслий йўл билан берадиган ирсий омилларнинг таъсиридир. Шундай қилиб, инсоннинг психик тараққиётида ва шахсий сифатларининг таркиб топишида ташқи ижтимоий муҳит ва тарбиянинг роли ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.

Лекин, инсон шахсининг таркиб топиши, юқорида айтиб ўтганимиздек, фақат шу иккита факторга эмас, балки учинчи бир факторга ҳам боғлиқдир. Бу фактор наслий йўл билан айрим анатомик ва биологик хусусиятларнинг таъсиридир. Одамга наслий йўл билан айрим анатомик ва биологик хусусиятлар берилади. Масалан: танасининг тузилиши, сочи ва кўзларининг ранги овози, гапириш услублари, айрим ҳаракатлари туғма равишда берилиши мумкин. Маълумки, одамга ҳеч вақт унинг психик хусусиятлари, яъни унинг ақлий томонлари билан боғлиқ бўлган сифатлари наслий йўл билан берилмайди, деб изоҳланади. Лекин, шуни ҳеч қачон эсадан чиқармаслик керакки реал ҳаётда кўпинча инсоннинг характер хусусиятидаги салбий оғишлар унинг наслий таркиби билан боғлиқ эканлигига амин бўлаемиз.

Хулоса: Таълим муассасаларида хулқ оғишига эга бўлган болалар ва ўсмирлар ўртасида олиб бориладиган тарбиявий тадбирларнинг самарадорлиги уларда фаол ҳаётий позицияни шакллантириш, ўқувчи ва ўқитувчи ўртасида ўзаро яқинлик ва соғлом муносабатни ўрнатишга боғлиқдир. Шунинг учун ўқитувчининг бераётган эътиборини, уларни ўзларига яқин олаётганлигини ва ёрдам бермоқчи бўлаётганлигини ўсмир ҳар доим ҳис қилиб туриши муҳим ҳисобланади.

Болаларга профилактик таъсир кўрсатишда ўсмирнинг шахс сифатидаги шаклланиши жараёнини, унинг ўзига хос хусусиятларини, характер хислатлари ва психологиясини ҳисобга олган ҳолда иш тутиш яхши натижа беришини унутмаслик лозим.

Инсоннинг шахс сифатида шаклланиши унинг биологик ва ижтимоий омилларига боғлиқ экан. Демак, болалар хулқ-атворининг салбий томонга оғишида ҳам бевосита ўзига хос юқоридаги икки омилнинг ўрни бор. Боланинг хулқ-атвори кўпинча ўз олдида қуйган мақсадлари, қизиқишлари, идеаллари ва эътиқодлари мажмуида яққол намоён бўлади. Хулқ-атвордаги ўзгаришлар бевосита ёш коизис даврларининг кечиши билан боғлиқ юз бериши табиийдир. Шундай қилиб боладаги салбий иллатларни олдини олиш ва уларни бартараф этишда қуйидагиларга эътиборни қаратиш зарур:

-биринчи ўринда, ҳар бир ёш даврни ўзига хос психологик ривожланиш даражаларини аниқлаб олиш лозим.

-иккинчи ўринда, болани тарбиясидаги содир бўлаётган салбий ўзгаришларни ўрганиб чиқиш керак.

-учинчи ўринда, тарбияси оғир болаларнинг психологик ривожланишини меъёрлаштиришга йўналтирилган махсус тадбирларни ишлаб чиқиш лозимдир.

Олимлар томонидан таъкидланишича, инсон ёш даврларини таҳлил қилиш, уларнинг ҳар бир бола, ўсмир ва ўспирин ҳаётини чуқур ўрганишдан бошланади. Бу эса ёш даврларининг характер хусусиятларидаги ўзгаришларини психологик қонуният асосида амалга ошишини билиш мақсадга мувофиқдир. Америкалик психолог А.Гезелл ўсмир ёшининг даврланишига алоҳида эътибор қаратиб, ўзига хос хусусиятларни шарҳлаб ўтган эди. Масалан:

10-ёш ўсмирлар мувозанатли ҳаётни тез идрок этувчи, ишонувчан, ота-оналарига итоатли, ташқи қиёфага эътиборсиз бўлганлиги боис бу “олтин ёш” ҳисобланади.

11-ёш организмда қайта куриш юз беради, болалар ғайри шуурли, негативликни намоён қилади, кайфияти тез ўзгаради, отаоналарига нисбатан норозилик билдирувчи.

12-ёш тез жазавага тушувчан, дунёга нисбатан ижобий муносабат шаклланади, ўсмирда оиласига нисбатан автономлик ва тенгдошларига таъсири ортади. Уларда ақллилик, ҳазил-мутойибага мойиллик, чидамлилик, ташаббускорлик, ташқи қиёфа ва қарамақарши жинсдагиларга эътибори орта бошлайди.

13-ёш ўзининг ички дунёсига эътиборлик, интровертликка хос бўладики, улар ўзини ўзи танқид қилишга, ва танқидларга нисбатан таъсирланувчан, ота-оналарга танқидий муносабат билдирувчи, дўст танловчи, тўлқинланиш ва ҳаёжонланиш ортади.

14-ёш ўсмирлардаги интроверсия экстраверсияга алмашинади, шижоатли, хушмуомила, ўзига ишонч уйғонади, бошқаларга эътибори ортади ва улар ўртасидаги фарқни ажрата бошлайди.

15-ёш бу ёшдагилар учун мустақиллик ортади, бу эса уларнинг оила ва мактаб билан боғлиқ зўриқишларга дучор этади. Уларни гуруҳли ҳаракат қилишга ва гуруҳдагиларга мослашишга интилиш ортади.

16-ёш ўспиринлар ҳисобланиб, уларда мувозанатлашув, ҳаётдан қувониш, ички мустақиллик, эмоционал барқарорлик, муомалага мойиллик, келажакка интилувчанлик ортади.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатлар билан ёш даврларни характерли жиҳатларини шарҳлаб ўтдик, чунки ёш хусусиятларининг психологик тавсифи, болаларни хулқ-атворидаги ўзгаришларини баҳолаш имкониятини беради.

Адабиётлар:

1. Норбек Тайлоқов. Вояга етмаганлар ўртасида суицид ҳолатларини олдини олиш. Методик қўлланма. Тошкент 2017 й.
2. Elov Z.S. Psychological influence of speech disorders and the causes that cause them on the child's psyche. *Academicia Globe: Inderscience Research*. volume 3 , Issue 1 , January-2022 39-42
3. Elov Z.S. O‘smirlik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta’siri. *Science and Education*. №3 442-447
4. Элов З.С. Суицидал хулқ шаклланишининг илмий адабиётларда ўрганилиши: назарий таҳлиллар. *ЎзМУ хабарлари*. 2016 269-271
5. F.F.Usmonov. Z.S.Elov. Suicide—as a global problem facing humanity. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 3 (02), 349-354
6. Berdiyeva D.Sh., Elov Z.S. Psychological reasons for suicide motivation in adolescents with deviant behavior. *Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal*. Volume 2, Issue 2 February 2022. 1003-1009